

ŠEST KÁZÁNÍ

Z HOMILIÁŘE

OPATOVICKÉHO

ŠEST KÁZÁNÍ Z HOMILIÁŘE
OPATOVICKÉHO

ŠEST KÁZÁNÍ Z
HOMILIÁŘE
OPATOVICKÉHO

Karel Doskočil (ed.)

Šest kázání z Homiliáře Opatovického by Homiliář Opatovický is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

Úvod	vii
1. Kázání o narození Pána našeho Ježíše Krista	1
2. Kázání na svatého Štěpána	5
3. Na svátek svatého Vojtěcha	7
4. Kázání na svatého Michaela	9
5. První kázání na svatého Václava	11
6. Druhé kázání na svatého Václava	15
Poznámky	17

Úvod

Homiliář Opatovický jest latinský kodex, podle písma z doby okolo roku 1150, uložený dnes (1939) mezi cimeliemi universitní knihovny v Praze. Téměř pět set stran osmerky při středověkých úsporných zkratkách vydá tolik, kolik by asi vydal tisk. Patřival postupně opatovickému klášteru, založenému 1073, jehož exlibris nese, neurčenému českému králi V., kališnickému knězi, jesuitům u sv. Klimenta, kde jej poznal Balbín. Jest vlastně všeobecně znám svými českými glosami z třináctého věku, které mu zajistily místo v našich literárních dějinách, avšak prudce rozdílné názory o původu a obsahu díla, staršího ovšem než rukopis, byly příčinou, že veřejnosti nebyl o vlastním obsahu předložen obraz a soud vyhraněný a obecně přijímaný.

Překladem aspoň šesti kázání budíž českému čtenáři přáno ochutnatí přímo znamenité památky přemyslovské doby knížecí, chované kdysi v královské knihovně, a přijmouti s vlídným srdcem živá slova. Všeobecně křesťanský ráz nauky v kázáních na hlavní svátky a v několika přidavcích ztěžuje moderní otázku autorství a určení. Opatovický původ rukopisu, české glosy a prvý pokus o český překlad vůbec (kázání o modlitbě Páně), pět kázání o našich patronech, která jsou českého původu a rovnocenná ostatním, opravňují považovat tuto českou redakci převážně asi cizích kázání za doklad české křesťanské praxe v I. 1000-1150 v době vnější organisace církevní správy a vnitřního prohloubení. Po legendách, předvádějících svaté jako vzor lidí, ale přece jen čestnou výjimku, značí homilie požadavek a provádění náboženského programu západního v duchu světců Augustina, Bonifáce, Burcharda, a zvláště svatých Václava a Vojtěcha.

Prozkoumávání této vzácné památky, již v majitelích nesoucí rysy českých dějin, nebylo, mimo svou podstatu, ušetřeno sporů, táhnoucích se už od dob svatého Metoda. Palackého mínění bylo jasné: homilie pod králem Vladislavem I. od Čecha pro Čechy, ačkoli v latině psané; Hoefler považoval za autora biskupa Jaromíra, nepodepsaný kritik ve vídeňských katolických novinách důvodně odporoval a ukázal na nejednotnost díla a mezinárodní látku synodních usnesení, až r.

viii Šest kázání z Homiliáře Opatovického

1863 Homiliář vydal neúplně a nedbale theolog Hecht v rámci dějin Němců v Cechách. Právník Schulte v úvodě vydání prohlašuje za autora biskupa Heřmana, původem z Nizozemska, avšak Hanuš odrazil tyto aspirace poukazem na tři různé roční cykly kázání a na skutečný chrestomatický ráz tzv. Homiliáře. Po právníku Ottovi a historiku V. Hrubém věnoval se opatovickému homiliáři r. 1931 P. Konstantin Miklík a snažil se jako oba jmenovaní usvědčit z autorství přece jen biskupa Heřmana, jak dokládá také edici Hechtem vynechaných částí. Přehled názorů i edice Miklíkovy jsou cenné, avšak jeho mínění, že Homiliář jest stylově i obsahově jednotný, jest příliš krátce vyloženo a nepřesvědčuje, jak jest zřejmo již jen z obou kázání o sv. Václavu.

Stručně naznačeno, kázání nejsou od jednoho skladatele a upravovatele. Vyznačuje je stejný románský dobový duch zbožnosti a jeden slovník. V malém okruhu biblických citátů mají zvláštní místo ohlasy Listů apoštolských. Jako počátky apoštolské činnosti vůbec podávaly Listy pevné požadavky životospřávy také později pokřtěným národům a současně s legendami jasně soustřeďovaly v době 700–1100 konání kolem ctností a nectnosti (srov. list sv. Pavla ke Galat., c. 5). Na druhé straně prozrazují autory mistrnější i méně původní, slohově jsou jednoduché. Jiné se zvedají nejen v užití, na př. sv. Augustina, ale i ve vlastním pokuse k obrazu a rýmované prose, založené na rétorické formě stejných koncovek „similiter cadens“, která sloužila za základ rýmů v řečích národních. Jsou zároveň předchůdci skutečné poesie duchovní, hymnů a sekvencí doby sv. Tomáše Akvinského a Tomáše z Celana. Ve stavbě celku a postupu výkladu jsou v Homiliáři kázání jak ucelená, tak odbíhavá, v myšlenkové formulaci věty prostší i vznešená. Jistě jsou také určena pro různé vrstvy věřících posluchačů a některá jen pro čtení, ale také věroučně předpokládají jen základy, jiná jsou již skoro theologii; také církevní organizace a předpisy nemluví o jedné době. Ačkoliv tedy nepodávají jednotný obraz autorské práce určitého vnočení a dějiště, jsou přece jen dokumentem českých dějin v jistě záměrném výběru opisovače a redaktora kodexu. Ten jednotný dobový duch jest památkem snažení české církve od smrti Vojtěchovy do Jindřicha Zdíka a Soběslava, kdy pak doba se naplní programem „nového člověka“, jiných ctností (timor, pietas, scientia), novým sebevědomím, které dovolí Soběslavovi označiti se jako

„nejkřesťanštější panovník“. Homiliář jest svědectvím o tom, jak byl plněn odkaz svatého Vojtěcha, který český stát a národ právě před 900 lety, r. 1039 slavně přijal. Odkaz odpovídá duchu listu samého Řehoře VII., který papež českému národu r. 1075 vydal po osobních informacích biskupů Přemyslovce Jaromíra Pražského a Jana Olomouckého.

Tak se tedy u nás v duchu odkazu Vojtěchova v l. 1000 až 1150 česky kázalo a taková česká kázání zde vznikala. Základ Homiliáře, první cyklus, byl opsán a složen patrně v XI. století v Praze v sídle biskupově, další kázání byla zapsána v benediktinském klášteře Sv. Vavřince v Opatovicích, známém vzdělaností stejně jako Břevnov. Opatovický písař vybral z předlohy cyklus od vánoc do Sv. Václava, pak opisoval z porůzných předloh, někdy po druhé totéž. Avšak homilie ukazují, že výklady jsou podružné a obsah hlavní. Zastoupeny jsou hlavní svátky a svátky P. Marie, některých svatých (sv. Štěpán, Sv. Vavřinec, Sv. Martin, Dušiček), zaváděných v 11. a 12. věku u nás, jak patrně ze zasvěcení kostelů a z křestních jmen, i starších, sv. Jimrama a ovšem Václava a Vojtěcha. Ráz kázání jest živý a při zřeteli na všední život nepostrádá radosti a poesie; požadavek zevnitřnění víry a zanechání vnějších pověřčivých přežitků byl zbytečně chápán jako boj proti naprostému pohanství. Společensky pronikavé jsou ovšem požadavky nejen jednoženství, ale i manželské cudnosti (v duchu václavské tradice i listu Řehořova), střídmosti, dobrodiní almužny, překrásně zosobněné sv. Martinem, k jehož hrobu se sv. Vojtěch vypravil a jemuž poté věnovány: oltář v Sázavě, krypta při hlavním kostele sv. Víta, Václava a Vojtěcha a rotunda na Vyšehradě. Celkově jsou homilie dobovým dokladem pro úsilí o zevnitřnění a organizaci české církve v době od Sv. Vojtěcha k Jindřichu Zdíkovi a králi Vladislavovi, zejména pokud jde o vládu krále Vratislava. Povzbuzující nadčasová nauka církve pro vždy stejně křehké lidstvo proráží nad starobyloou patinu díla, které je duchovním protějškem světské kroniky Kosmovy. Bylo by jistě spravedlivě vydati přístupně větší cyklus.

Kázání o narození Pána našeho Ježíše Krista

BRATŘI MOJI nejmilejší, narození Pána našeho Ježíše Krista a Spasitele, které dnešního dne z jeho štědré milosti s celým věřícím křesťanstvem slavíme, bylo proto našimi duchovními otci, kteří před námi v bázni Boží žili, ustanoveno k uctívání, poněvadž jím Kristus, Syn Boha živého, chtěl na sebe vzítí lidské tělo pro spásu celého světa a poněvadž ráčil, vyšed z nejsvětějšího života svaté Marie vždy Panny, svým svatým narozením rozjasnit celý svět, který ležel v tmách mnohých hříšníků.

To však, že Kristus Pán se narodil z Marie Panny, jak kážeme, nejmilovanější otcové a bratři, se zdá pochybné a neuvěřitelné někomu, kterýž si říká přemítavě v srdci svém: „Jak se to mohlo státi, že Kristus, Syn Boží, se zrodil z Panny Marie,“ nebo „Jak on to potřeboval, aby sestoupil s nebeského trůnu a meškal s lidmi na zemi?“

K němu těmito slovy a připomínkami mluvíme. Když prvý člověk, Adam, překročil pro ďáblovu nenávisť ustanovení Boží a více souhlasil s ďábelskou radou než s Božím přikázáním, vyhnán byl z rajských radostí a stal se bludným poutníkem v tomto světě temnot a Pán jej zbavil roucha nesmrtelnosti, které mu byl daroval. Po něm hned celé pokolení lidské poskvnilo se nesčetnými nepravostmi, nejvíce pak ctěním model, neboť zapomínající Pána, svého Stvořitele, uctívali někteří slunce, jiní měsíc a hvězdy, jiní řeky a ohně, jiní hory a stromy, jakož až podnes činí pohané a jako četní také v této naší zemi vyzývají demony a majíce toliko jméno křesťanské, horši jsou než pohané. Chťeje však Bůh tento hřích a všechny tyto omyly skončiti a vymýtití ze země, dal lidem nejprve zákon, poslal proroky, kteří by je odvrátili od jejich nepravostí, učinil znamení a zázraky na nebi i na zemi a

2 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

nesčennými ranami je káral, hladem i morem. Když pak ani takto napomenutý svět neupustil od svých hříchů, poslal Bůh Syna svého, Pána našeho Ježíše Krista, aby vzal na sebe tělo lidské a lidem se zjevil a hříšníky spasil.

Kristus pak, Pán náš, proto přišel v lidské podobě, poněvadž v svém božství nebyl by mohl být poznán od lidí. Přijav tedy na sebe naše člověčenství, žádným způsobem nezměnil své božství, nýbrž tělesně trvaje mezi lidmi, anděly pořádal na nebi. Takto, nejmilejší bratří, Kristus Bůh a člověk v božství jest roven Otcí, v podobě lidské stal se smrtí podobným nám. Pro nás tedy stal se Kristus člověkem, přijav tělo, které neměl, aby měl čím osvobodit člověka, kterého stvořil.

To jest, nejmilejší, význam velké slavnosti Božího zrození, proto nová a vítězná svátečnost tohoto dne; neboť jako pro prvního pozemského člověka, Adama, jsme byli vyhnáni z nebeského ráje, tak druhým nebeským člověkem, Kristem, jsme byli znovu uvedeni v království nebeské. A jako jsme byli pro první ženu, Evu, určeni k věčné smrti, tak pro Rodičku Boží, Marii slavnou Pannu, znovu jsme se zrodili k životu věčnému.

Protož, nejmilejší, pozvedněme svá srdce a čisté ruce k Pánu našemu Ježíši Kristu, aby nám tak přál slaviti a světiti tento den, abychom v soudný den přímluvou svaté Boží Rodičky Marie a všech jeho vyvolených zasloužili státi se účastnými života věčného.

V této naší přítomné radosti plesejte proto všechna stvoření, která jsou na nebi i na zemi. Plesejtež nebesa, neboť nemají za žalobce ďábla, který obžalovával všechny vyvolené ve dne v noci před tváří Páně. Nechť se raduje země, neboť zplodila Pána Spasitele; veseltež se sluhové, jest narození Pána; radujtež se slabí a nemocní, jest narození Lékaře; radujte se zajatci, jest narození Vykupitele; radujme se svobodní, jest narození Pána věčné svobody; radujte se, muži a ženy, radujte se v Pánu, neboť Kristus Muž se narodil. Ze ženy se zrodil, bez spojení s mužem; je tedy obojí pohlaví oslaveno. Smrt nám připravila žena, život, jímž jest Kristus, nám porodila žena. Oslavujme tento den všichni jednoduše: bohatí i chudí, muži i ženy, bez rozdílu pohlaví a věku; abychom jednoduše zasloužili dojíti k onomu dni, jenž jest dnem bez noci a světlem bez temnot.

A jakým způsobem jej máme, bratří, oslavovati? Ne skvělými

rouchy nebo vyprazdňováním plných pohárů, nýbrž čistým srdcem a tělem, milosrdenstvím s chudými, štedrostí v almužnách, v lásce nelíčené, v milování Boha a bližního, odpouštějící si navzájem, má-li někdo s někým spor; nenávist a hněv, bratří nejmilejší, vyvrhněte jako jed ze srdcí svých, cudnost i s vlastními manželkami zachovávejte. Kdekoliv budete v kostele státi, nemluvte mnoho mezi sebou. Ke svým hodům častěji zvěte chudé. Na mše a jitřní přicházejte dříve, stojíce v kostelích bud, se modlete nebo zpívejte Pánu v srdcích svých, a nešuškejte. Slova neuvážená nebo světácká taktéž z úst nepouštějte, nýbrž ty, kteří je chtějí pronášeti, kářejte. Se všemi lidmi buďte v míru, a ty, o nichž víte, že jsou nesvorní, snažte se usmířiti. Jestliže takto, bratří nejmilejší, Kristus Pán uvidí nás uctívati jeho narození, jistě nám poskytne věčné štěstí, jenž žije a kraluje na věky věkův. Amen.

Kázání na svatého Štěpána

Po nejslavnějším zmrtvýchvstání Pána našeho Ježíše Krista, bratří nejmilejší, a po jeho nanebevstoupení v těle, v němž trpěl a vstal pro naše spasení, tehdy jednomyslně zvolili žáci jeho z věřících sedm a ustanovili je za jáhny k službě Boží. Z nich nejlepší byl Štěpán, jehož zrození dnes uctíváme; Pán náš chtěl, aby prvý za něho trpěl a byl korunován, odtud jméno jeho se vysvětluje jako koruna. V něm, jenž pro Krista podstoupil mučednictví, byla taková láska, že za své učitele, když jej chtěli kamenovati, se modlil, řka: „Pane, nepokládej jim toho za hřích, neboť nevědí, co činí.“

Ó, jak veliká byla láska v blahoslaveném Štěpánu, který těm, kteří jej stíhali, nikterak nepřestával kázati slovo Páně. Co všechno a jak veliké Věci pro něho Bůh způsobil za jeho života anebo později po jeho smrti na jeho přímluvy, nemůžeme vyprávěti; jedno však možno z mnohého říci.

U města Ankony, které jest blízko Raveny, stojí kostel svatého Štěpána mučedníka, v němž byl strážcem muž ctihodného života, jménem Konstantin. Jednoho dne, když v tomto kostele nebylo oleje, z něhož by měl kostel toho dne světla, klekl si k modlitbě před oltářem svatého Štěpána a jemu odporoučel svou službu; když pak povstal od modlitby a naplnil všechny lampy v kostele vodou, náležitě přiložil knoty a zažehnutým ohněm zapálil, tak hořela voda, jako by v lampách byl olej. Ejhle, jaká jest před Bohem zásluha svatého Štěpána, který od Boha dosáhne, cokoliv jest od lidí žádáno.

Nám pak jest nutno, bratří, srozuměti, abychom také my se učili na jeho příkladě těmi zbraněmi, kterými Štěpán, nejblahoslavenější Kristův mučedník, zvítězil nad zuřivostí židů, vlastní špatnost přemáhati. Učil totiž Pán náš Ježíš Kristus své žáky takovými zbraněmi

6 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

nepřátele přemáhati, aby také uměli v jeho lásce za nepřátele se modliti, aby tak činíce, mohli s ním věčnou slávu míti. Učil je o světské statky s chudými se sdíleti a tak s nimi věčné radosti si opatřiti. Vpravdě zajisté těmito zbraněmi byl vyzbrojen svatý Štěpán, který byl chudý na prostředky světa, bohatý však před Bohem vším dobrým: vírou pravou, důvěrou pevnou a láskou čistou, dobrou vůlí především.

Buďte tedy, bratří, napodobiteli svatých, abyste zasloužili státi se jejich společníky v království nebeském. Abyste došli života, prokazujte milosrdenství; sdílejte se s krajany o statky pozemské, abyste vlastnili nebeské. Toužíte-li obdržeti dobro, které vám Kristus slíbil, číňte dobra, jimž on učil, abyste byli hodni mnohonásobné odměny před Bohem v království Božím.

Nuže, oslavujeme svátek svatého Štěpána, a tehdy budeme na věky šťastni, budeme-li jej dobrými skutky napodobovati. Držme se správné cesty, abychom mohli dojít vlasti. Budeme-li totiž postupovati v dobrých skutcích, tehdy dojdeme věčných odměn. Tam se nebudeme báti žádného neštěstí a pravé štěstí bez konce budeme míti; tam nebude nikdo nešťastný, nýbrž kdokoliv tam bude, vskutku šťastný bude, skrze Pána našeho Ježíše Krista, jenž žije a kraluje na věky. Amen.

Na svátek svatého Vojtěcha

BRATŘI MOJI nejmilejší a páni moji, kteří jste dnes přišli k této svaté slavnosti, chcete-li dosáhnouti odpuštění svých hříchů, žádejte nejdříve o milost tohoto našeho patrona svatého Vojtěcha, Boha z celého srdce chvalte, v jeho službě setrvejte. Neboť jak máme Bohu sloužiti, svatý Vojtěch, náš patron, jehož svátek zde dnes slavíme, příklad nám svým životem zůstavil. Tak velikou milost Boží, bratří moji, totiž zasloužil nikoliv podřimováním nebo milováním věcí tohoto světa, nýbrž, jak praví apoštol, skrze mnohá souzení do království věčného vešel, bděním a ukládáním mnohých prací tělu, navštěvováním kostelů Božích ve dne v noci, a naposled tím, že život svůj mučednictvím ukončil.

Pročež, bratří moji nejmilejší, napomínám lásku vaši, abychom, pokud s pomocí Boží můžeme, ve stopách našeho patrona kráčeli, a jako on neměl hněvu a nenávisti vůči nikomu, rozmařilosti a zhýralosti jako smrti unikal, opilství a bujnosti uhýbal, chudé a poutníky miloval, vdovami a sirotky nepohrdal, proti všem zpupným a proti všem pohanům se moudře a zmužile postavil, přikázání Boží ve všem plně, jak se na biskupa slušelo, andělsky žil: tak každý z nás před dnem své smrti nechť usiluje pokáním a zpovědí odpočinutí věčné sobě zjednati, almužnami hříchy své odčiniti a jinými četnými ctnostmi, jichž jest bezpočet, duši svou spasiti.

Tak první ctnosti jest, aby ti, kdož jsou z Boží milosti knížaty a mocnými tohoto světa, nejednali zpupně, naději svou do nejistoty nevkládali, neboť psáno jest: „Nepřikládejte srdce k bohatství, jestliže by vám přibývalo,“ „aby se nevynášeli, nýbrž byli mezi svými jako jeden z nich.“ Víru však, která jest v Kristu Ježíši, Pánu našem, všichni pravou zachovávejte, do kostela častěji přicházejte, čiňte opravdové

8 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

vyznání svých vin kněžím Božím, cudnost milujte, opilství se uhněte, závisť a nenávisť jako jedu se střežte, podvodů se nedopouštějte, křivých svědectví, křivopřísežnictví a lží nepronášejte, sluhům Božím a svým rodičům úctu prokazujte, svému králi a knížatům nebo pánům věrně služte, hadačstvím nevěřte, nýbrž všechnu naději na Pána vložte.

Toto všechno a mnohá jiná přikázání Boží konajíce, bratří moji, jednohlasně volejme k Pánu svému Ježíši Kristu, aby ve svém velkém milosrdenství a na přímluvu svatého Vojtěcha, svého mučedníka, a všech svých svatých ráčil se nad námi smilovati a dopřál nám se svými vyvolenými slyšeti svůj nejsladší hlas: „Pojďte, požehnaní Otce mého, vládněte královstvím vám připraveným od ustanovení světa“ do skonání věků. Amen.

Kázání na svatého Michaela

Vypráví svatý evangelista, že přistoupili učedníci k Ježíšovi a řekli: „Kdopak jest větší v království nebeském?“ A Ježíš, zavolav k sobě dítko, postavil je uprostřed nich a řekl: „Vpravdě pravím vám: neobrátíte-li se a nebudete-li jako dítky, nevejdete do království nebeského.“ Neboť proto vzal za příklad dítko, abychom se stali, jako ono svou přirozeností, tak my svatým obcováním, prosti všeho hříchu.

Dítko totiž neumí se hněvati a v hněvu trvati; nedovede zlo zlem odpláceti, nezamýšlí hanebnosti, cizoložstva, loupeže či vraždy; lsti či hádky či vše, co svádí k hříchu, prostě nezná. Neumí na cti utrhati ani lháti, co slyší, věří, co se poručí, pokud má moc, vyplní. Co tedy ono činí ze své nedospělosti, my musíme zachovávatí nevinností a dobrou vůlí; neboť kdo bude takto maličkým, pokud jde o hřích, ten bude větší v království nebeském.

„Pohoršuje-li tě však ruka tvá neb noha či oko, utni je a vrhni je od sebe.“ Anebo snad: jestliže otec či matka, bratr či sestra, syn či dcera či někdo z blízkých odvádějí nás od Boha, odvržme je od sebe a utecme jim. Neboť lépe jest samoten vejíti do života věčného než s mnohými takovými býti poslán do ohně věčného. „Hleďte, abyste nepohrdli nikým z těchto maličkých, neboť andělé jejich v nebi stále patří na tvář Otce, jenž jest v nebesích.“ Věřte tedy, nejmilejší, podle slova Pána našeho, že všichni máme u sebe ustanovené anděly Boží, kteří všechny naše činy ať dobré či špatné vylíčí a vypočtou a v den soudu nám vše připomenou. Snažme se tedy předně míti, co od nás Pán nejvíce čeká, to jest pravou víru a svaté činy lásky a milosrdenství, upřímnou zbožnost a pravou poslušnost, pokoru a trpělivost, řeč milou a laskavou, mysl prostou všeho tupení a zloby. O to pak zvláště pečujme, abychom v Boží poslušnosti nebyli nevděční

10 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

či nepobožni, abychom nebyli shledáni nevlídnými a neochotnými, neboť nepřihlíží Bůh k obětem, které jsou podávány s nedbalou a lhostejnou myslí. Opouštějme sladkost tohoto žití a uvažujme již starostlivě o budoucím životě. Vylučme ze svých srdcí lechtání tělesných žádostí, odžehneme od sebe všechnu malátnost nevěry a špatnosti, cvičme sebe sami stále v bázni Boží, Jeho vůli plňme jak můžeme se vši radostí, abychom došli do toho života, jež oko lidské nevidělo, ani ucho neslyšelo, ani v mysl lidskou nevstoupilo, jaká a jak veliká jsou dobra, která připravil Jej vyhledávajícím Bůh, který žije a kraluje na věky věkův. Amen.

První kázání na svatého Václava

Vidouce, nejmilejší bratři, sbíhati se, jak se sluší, množství lidu do chrámu Páně jako včely do úlu, velmi plesáme v Pánu a se radujeme, neboť hodno a spravedливо jest, abychom v Něm plesali a se radovali. Toto naše plesání a radování, které dnes slavíme, nepochází z klamnosti tohoto světa, ježto pomíjí svět i jeho dychtivost, nýbrž z milosrdenství Božího a pravdy; neboť milosrdenství Jeho plna jest země.

Odtud je tedy naše radování, poněvadž sama Boží láska a milosrdenství, které blahoslaveného Václava, našeho totiž patrona, dnešního dne na nebi i na zemi oslavily, vás k tomuto svátku shromáždily jako v jednom duchu a jedné mysli. Pročež, bratři nejmilejší, plesejme a radujme se, Boha chválice v jeho službě, nikoliv v nádheře šatů a hostinách popíjejících. Je dobrá taková radost a svatá, též bohumilá a tím více nám bude ve všem prospěšná, bude-li oslavována v bázni Boží, míru a bratrské svornosti.

V tento tedy nejsvětější den tak se radujme, nejmilejší, abychom zasloužili dojít k věčné a pravé radosti, kterou ani oko nevidělo, ani ucho neslyšelo, ani na mysl lidskou nevstoupilo, jakou Bůh připravil jej milujícím. Jestliže však tam, bratři, toužíme dojít, je to možno jen, zasloužíme-li toho dobrými činy. Kdyby se mne však někdo z vás zeptal: „Které jsou to činy?“, je to pokora především, trpělivost, milosrdenství a jiné dobré činy, jichž jest bezpočet, Zda můžeme říci, bratři moji, že svatý náš patron Václav neměl pokoru tu největší? Jistě měl co největší. V noci totiž, vstává ze svého vznešeného lože a směřuje na pole, on, tak mocný, svýma svatýma rukama kosil pšenici a vložil si ji na bedra, nosil ji domů a zde připravoval oplatky k službě Boží. Stejně, vstoupiv tajně na vinici, víno lisoval a sám po kostelích rozdával.

12 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

A zda snad neměl v srdci svém trpělivost, když vstáváje o půlnoci, obcházel bos všechny kostely, takže šlépěje jeho nohou se jevily krví zkropeny?

Nebyl-liž milosrdný? On, jenž sedě v soudě, když byl přiveden některý viník, který měl být k smrti odsouzen, nemohl-li jej rukou soudců vysvoboditi, vycházel ven, boje se božského napomenutí: „Nepotupujte a nebudete potupeni; nesuďte a nebudete souzeni.“

A zdaž nebyl pln lásky k Bohu a bližnímu? Když jej bratr jeho Boleslav, druhý Kain, chtěl mečem probodnouti, srazil mu svatý Václav meč k zemi a uchopiv jej za jilec, stanul nad ním a pravil: „Vidiš, bratře nespravedlivý, mohl bych ruku svou vztáhnouti na tebe, budiž mne to však daleko, aby se neposkvrnily mé ruce krví bratrskou.“

Nuže, bratří, vidíte a slyšíte, jak oplýval nejen zmíněnými činy, ale i jinými; neboť maje nad ním převahe, neuplatnil ji a moha učiniti zlo, neučinil tak, Avšak, hle, již odpočívá na věčnosti se všemi svatými ten, jenž si na tomto světě nepopřál odpočinku. Co k tomu můžeme říci, my bídní, kteří ani Sami dobře nejednáme, ani jiné sobě svěřené nevybízáme dobro činiti? Dobře proto náš Spasitel o nás odsudek pronesl: „Žeň zajisté mnohá jest, ale dělníků málo.“ Vy, bratří moji, jste mnohá Boží žeň, to málo dělníků jsme my kněží, což nemůžeme říci bez velkého zármutku; neboť ačkoliv jsou i někteří dobří křesťané, kteří vnímají dobré o Bohu a o spáse duše své, chybějí kazatelé, kteří by je povzbudili potěchou svatých Písem k dobrým činům. Ejhle, svět pln jest kněží, avšak dělníků přece jen málo; neboť přijímáme sice kněžské poslání, co jest však naší povinností, neplníme. Ti, kteří jsou nám svěřeni, opouštějí Boha, a my mlčíme, trvají ve všech zlých činech, a nechceme k nim vztáhnouti ruku své nápravy, aby po našich výtkách povstali ze svých nepravostí. Denně hynou na své nepravosti, a nechceme je, dobrovolně jdoucí do pekel, vyzývati k pokání.

Pročež, bratří moji, pohleďme se vši bedlivostí sami na sebe a pokud jeden každý z nás může, nechť neodpírá na slova Boží poukazovati i na hrůzu věčného soudce a na sladkost nebeského království; neboť volá nás Bůh prorokem: „Volej, nepřestávej, jako trouba povyš hlasu svého a oznam lidu mému nešlechtnosti jejich.“ Jestliže totiž budeme zvěstovati lidu a on se neobráti, krev jeho na něm bude. Volej-lne k Bohu za lidi, kteří jsou nám svěřeni; obořme se na

psa ďábelského, aby snad nerozchvátil ovce Páně, a my, vidouce jej přicházeti mezi ovce, abychom neuprchli jako nájemci.

Vyzývejme předně knížata a mocné tohoto světa, aby nejednali zpupně, aby nevkládali naději svou v nejistotu bohatství, neboť psáno jest: „Zboží jestliže by vám přibývalo, nepřikládejte k němu srdce, nechtě se nevyzdvihují a jsou však mezi svými jako jeden z nich.“ Vyzývejme soudce zemské, aby spravedlivě soudili, neboť psáno jest: „Spravedlivě sudte, synové lidí,“ a aby nepřijímali úplatky proti nevinným, sirotky a vdovy aby hájili. Kleriky vyzývejme, aby tak žili na tomto světě, aby dávali dobrý příklad života věčného lidem světským. Vyzývejme dobré a spravedlivé, aby ještě lépe vzrůstali v dobrých činech, ty pak, kdož jsou dosud špatní, žádejme, aby se napravili, aby kdokoliv se ke knězi přiblíží, odcházel od něho upevněn solí jeho moudrosti. Všechny křesťany stejně vyzývejme, aby drželi pravou víru Pána našeho Ježíše Krista a přicházeli častěji do kostela, aby činili opravdové vyznání svých vin Bohu a svému knězi, aby milovali cudnost, opilství se vyhnuli, zpupnost odložili, závist a nenávisť jako jed aby zavrhli, krádež nepáchali, křivé svědectví nevydávali, aby nelhali, nepřisahali křivě, cizoložství se nedopouštěli, z plodů svých aby neokusili. dokud dříve něco Bohu neobětují, desátky své aby odváděli, aby svým kněžím úctu prokazovali, svým knížatům a pánům věrně sloužili, věštby a kouzla aby za nic považovali, nýbrž všechnu svou naději na Pána vložili.

Hle, jak jste slyšeli, bratří nejmilejší, tak se sluší, abychom jiné napomínali, aby dobře žili, i abychom my sami, co kážeme, činili. Jestliže oni vpravdě nebudou dbáti sluch tomu propůjčiti a v myslí to podržeti. nepravost jejich na nich bude, neboť, jako pro nás jest nebezpečno, kdybychom jim to vše neoznámili, tak i je čeká neuhasitelný oheň, jestliže pohrdnou křesťanské činy konati.

Volejme tedy nyní, bratří a sestry, jednohlasně k Pánu našemu Ježíši Kristu, aby ve svém velkém milosrdenství a na přímlovu svatého patrona našeho Václava a všech svých svatých nad námi se ráčil smilovati a dal nám slyšeti svůj nejsladší hlas v soudný den své vyvolené zvoucí:

„Pojďte, požehnaní Otce mého, vládněte královstvím,“ uniknouti pak onomu strašnému hlasu: „Odejděte ode mne, zlořečení, do ohně

14 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

věčného, kterýž jest připraven ďáblu a andělům jeho.“ Jenž s Bohem Otcem a Duchem svatým kraluje Bůh na věky věkův. Amen.

Druhé kázání na svatého Václava

Bratři, laskavý Pán náš Ježíš Kristus mluví dnes k nám ve svém svatém evangeliu, říká: „Chce-li kdo za mnou přijíti, zapři sebe sám a vezmi kříž svůj a následuj mne. Neboť kdo by chtěl život svůj zachovati, ztratí jej; kdo by však ztratil život svůj pro mne, nalezne jej. Neboť co prospěje člověku, byt, celý svět získal, na duši však škodu utrpěl?“

O tom, bratří, mezi sebou máte rozjímati, co značí řečené: „Chce-li kdo za mnou přijíti, zapři sebe sám a vezmi kříž svůj a následuj mne“ a praví-li: Chcete-li se mnou vládnouti na věky, všechny tělesné rozkoše musíte zavrhnouti a kříž, to jest utrpení, v tomto světě míti, abyste se mohli z budoucího života radovati. Neboť kdo by chtěl život svůj zachovati, ztratí jej, to jest, kdo chce tento smrtelný život za mne položit, najde onen věčný život a nebeské království, Neboť co prospěje člověku, byť celý svět získal, na duši však škodu utrpěl, to jest, co prospěje člověku, kdyby měl v tomto životě celý svět ve své moci a po jeho smrti jeho duše šla do pekel.

Neboť žádný císař, žádný kníže, žádný boháč nemůže duši svou zlatem nebo stříbrem ani statky tohoto světa z trestů pekelných vykoupiti leč dobrými skutky. Bratří, tento mučedník svatý Václav, náš patron, jehož svátek dnes slavíte, byl nám dán od Boha za příklad, neboť když byl knížetem a pánem této země, slávou, důstojenstvím a bohatstvím povznesen, tou měrou se před Bohem ve dne v noci pokořoval, že jej ďábel nikterak nemohl svými úklady přemoci nebo svésti. Domnívám se však, že jeho činy lépe znáte, než bych vám mohl vylíčiti; neboť jest mimo pochyby, jak se čte v jeho Utrpení, že každou noc, vstávaje ze svého vznešeného lůžka, bos, toliko s jedním komorníkem kostely Boží obcházel, vdovám, sirotkům, uvězněným a v úzkostech postaveným almužnu štědře uděloval, takže byl považován

16 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

ne za knížete, nýbrž otce všech ubohých. Ke svatým obětem mše z vlastní špíže hostie osobně připravoval a víno vlastnoručně vylisované sluhům Božím věrně obětoval a všechno to tak tajně činil, aby to nebylo nikomu známo, než jedině Kristu, pro jehož lásku to vše pracoval. Bratr tedy jeho, bídný Boleslav, nenáviděje tyto dobré činy, pohnut radou špatných lidí, vlastně ďábelským popudem sveden, zahubil jej mečem, Nemyslete si však, bratří, že tento svatý zasloužil od Boha milost svatosti pro smrtelnou ránu od bratra; naopak, pro ony dobré skutky, které dříve činil, byl od Boha korunován. Neboť stává se za našich dnů pro naše hříchy, že jsou někteří zabiti od synů, jiní od bratří, jiní od rodičů; nedojdou však žádné milosti od Boha, poněvadž nečinili žádné dobré skutky. V oněch dvou bratřích naplněno jest Písmo, které praví: „Kdo škodí, nechť škodí posud, a kdo jest spravedlivý, bud, spravedlivý doposud;“ to jest, kdo jest špatný, budiž dále špatnější. Neboť, Boleslav byl pro svoje hříchy dosti špatný, poněvadž však zabil bratra, stal se horším. Naopak svatý mučedník Václav byl z milosti Boží velmi dobrý, poněvadž však pro lásku Boží krev svou prolil, stal se lepším. Nechtějte se však, bratří, domnívati, že jen pro sebe trpěl svatý mučedník, Trpěl zajisté pro sebe i pro nás; sobě k odměně, ježto s Kristem kraluje, nám však pro příklad, abychom tytéž skutky činili, které i on činil.

Pročež prosme, bratří a sestry, svatého Václava a svatého Vojtěcha, které Bůh dopřál této maličké zemi za patrony, abychom jejich přímluvami od viditelných i neviditelných nepřátel zbaveni, tam zasloužili dojíti, kde Spasitel náš s Otcem a svatým Duchem žije a kraluje po nekonečné věky věkův. Amen.

Poznámky

Šest kázání, vybraných v pořadí roku, potvrdí obraz různosti autorské a připomenou, i když dojem není „vlídná a tichá monotonnost řeči Homiliáře“, při jasné atmosféře knížecí doby „základní stejnost a vedlejší různost“, jak pěkně řekl Miklík.

1) Vánočních kázání i různých variant jest v tak zvaném Homiliáři opatovickém více. Toto, z prvního cyklu, jest snad nejkrásnější, skutečný základ, z něhož ohlasem se mohla zrodit píseň „Narodil se Kristus Pán...“ Proneseno před duchovními i laiky, vykládá smysl dějin, má radostný tón a snahu vymýtit pohanské zvyky, jak se mocí knížecí stalo r. 1092. Proti tomu požadavky manželské cudnosti a uvážené řeči svědčí o vyšší úrovni křesťanství. Stavba má části: význam svátku ve společenství s celým křesťanstvem; v přechodu zaujetí posluchače položenou thesij jako rétorická forma interrogatio, po níž následuje výklad dějin s typologií Adam-Kristus, Eva-Marie a výklad člověčenství Boha; konečně závěr: stylově mnohotvárné důvody k radování a výzva k následování v činech. Kázání má nespornou literární sílu (např. v obraze: pořádal anděly, v synonymech pro radování). Jeho jádrem je kázání, které Alkuin přisuzuje sv. Isidorovi. – Toliko jméno křesťanské: srov. Kristiána, „toliko jménem křesťan“. – Pozvedněme srdce: žalmy, o nichž legendy vyprávějí, že je už sv. Václav zpíval, jsou ovšem plny obrazů, jako vůbec křesťanství značí počátek skutečného duchovního života národů. – Radujte se sluhové (v orig. otroci) – obojí pohlaví ostaveno: staré řády jsou rozleptávány křesťanstvím, stejně. otroctví jako manželská promiskuita v rodinném nedělu; v 11. věku otrok mohl u nás i studovat a státi se svobodným, žena se stává rovnocennou. – Lékař: pojem i v Čechách v 11. století běžný. – Chudí i bohatí, muži i ženy, staří i mladí (jinde též svobodní i otroci): křesťanství vytváří z původního svazku bojovníků národ v našem smyslu. – Ne Šaty ani pitím: neznačí snad reakci proti tzv. stoupající úrovni a rozmařilosti 11. a 12. věku (Jak myslil Novotný), nýbrž utužování a snahu o vnitřní slavnost. – Nenávist a hněv vyvrhněte, cudnost s vlastními manželkami zachovávejte: převzato z kázání Sv.

Bonifáce, předpokládá pořádek v manželství, za nějž podobně jako sv. Bonifác nebo frisinský Arbeon bojoval sv. Vojtěch. – Zpívejte v srdcích svých: myšleno obrazně (Kolos. 3, 16), ač již podle Weingarta v XI. století byla píseň „Hospodine, pomiluj ny“.

2) Jediné kázání o Sv. Štěpánu v druhé části Homiliáře; mohlo arci v Čechách kolovat už dříve, jak ukazuje značný kult. Z doby založení kláštera břevnovského pochází asi oltář v Břevnově, v 11. věku zasvěcený tomuto patronu oltář na Sázavě, kostel litoměřický a klášter na Hradišti u Olomouce. Po úvodě volně podle Skutků ap., který ukazuje na zavádění kultu, tvoří dvě krátké a pěkné „exklamace“ přechod k osvětlení zásluh svatých, jak je dostatečně líčily legendy, prostým zázrakem, zachycujícím v konkrétním obraze denní život, a přece plným básnické krásy. Naučení přemáhat vlastní špatnost stalo se součástí stupňové modlitby. Rozšíření tématu o ctnosti zprostředkuje pak závěr, v němž se věřící vybízejí, aby byli vůbec napodobiteli svatých. Nevylučoval bych, že zpracování tohoto kázání je českého původu.

3) Jedno ze dvou kázání o sv. Vojtěchu, a to *Fratres mei dilectissimi et domini mei* z prvního cyklu, složené od Čecha nedlouho po smrti patrona a pronesené před knížetem. Kázání o základních praktických ctnostech předpokládá znalost života Vojtěchova a jest důležitým dokladem, jak se kázalo v přítomnosti panovníka. Obrací se na knížete, aby nebyl zpupný a hrabivý, neboť jest jeden z nás, panovník z Boží milosti. Toto pojetí „z Boží milosti“, patrně od krále Vratislava (tak se označuje 1078 Oto Moravský), mělo i státoprávně velký význam v poměru českého panovníka k císaři; zvláště král Vladislav na něm z obou důvodů lpěl. Kázání jest patrně závislé na kázání o sv. Václavu *Videntes fratres*. –Kteří jste dnes přišli pro odpuštění hříchů: patrně pouti po r. 1039 do kostela, který zván po přestavbě 1062 kostelem Sv. Víta, Václava a Vojtěcha. – Apoštol, po mnohých utrpeních: Skutky 14, 21. – Andělsky žil, jak se na biskupa slušelo: sotva by autor, kdyby byl biskupem. řekl o sobě. – Nepřikládejte srdce: Ž. 62, 11. – Jeden z nich: zajímavý souhlas s naučením o obrazu knížete, který vkládá Kosmas do úst umírajícímu Boleslavovi II. – Pojd'tež požehnaní: Mat. 25, 34.

4) Kázání na Sv. Michaela z poslední části Homiliáře navazuje a

přidrží se čtení Mat. 18, 1-10, dnes na Zjevení sv. Michaela (r. 495) na hoře Gargano v jižní Itálii 8. května. Na třech volně položených citátech jde výkladem, schopným řezu a vzdáleným falešných citů, ostře do života: zahrnout nectnosti a odvahu přiznat si, jak stojíme před Bohem každý sám. Část o významu andělů (strážných) liší kázání od jiných, kde se čelí přílišnému a špatně vykládanému jejich ctění. Druhá část kázání určuje kladně ctnosti. Záporně na dítěti ukázané nectnosti, dokonalý obrat nedospělost (dětství) – nevinnost, obrazy, stavba, nenuceně a mocně užívající citátů z božského naučení, prozrazují mistra. Úcta archanděla Michaela byla zajisté od počátku křesťanství v Čechách.

5) Prvé, delší kázání o našem milém patronu *Videntes fratres carissimi multitudinem* jest z první části Homiliáře a při velkém záběru látky jest z jednoho kusu logického, plno radosti na struně vždy živé, české svatováclavské tradice. Má tři části: úvod o radosti z národního svátku, probání příkladného života světce podřízeného čtyřem ctnostem, uměle do otázky (*interrogatio*) položeným, po přechodu, srozumitelném u hrobu světce (*hle, již leží*) obrat k přítomnosti, který jest přímo programem českého křesťanství, a který se proto obrací ke kněžím, se vši duchovní svrchovaností i nad knížetem, soudci a mocnými. Přímo řečeno, z dobové situace, z poddání látky svatováclavské, z osobního postoje, z programu horlitele usuzují na autorství sv. Vojtěcha. Důvody jsou ovšem, také jen vnitřní, ale snad i stylově bližší pravdě než Voigtovy pro Vojtěchovo autorství sermonu *Licet plura nobis*. – Množství lidu: pouť ke hrobu Sv. Václava, – Nikoliu z lichosti světa, ale přece na nebi i na zemi oslavený, náš totiž patron: podobné pojetí jako Kristiánovo, vědomé, že jde také o knížete, o celý národ v jedné mysli a jedné vůli. Také čtyři ctnosti připomínají Kristiána. Podřízení příběhu dobovým ctnostem čerpá látkově z Gumpolda a Kristiána, jak již Pekař určil, včetně užití citátu pro soudcovskou činnost (Luk. 6, 37) a označení Boleslava druhým Kainem. Také toto označení má Kosmas, takže se téměř vnučuje domněnka, že byl majitelem Homiliáře, nebo že měl k němu jako pražský děkan přístup. – Žeň mnohá: Mat. 9, 37; Luk. 10, 2. – Volej: Iz. 58, 1. – Zboží: Ž. 62, 11. – Všechna odpovědnost pro splnění kněžské povinnosti na lid ukazuje Sv. Vojtěcha, stejně program jest

20 Šest kázání z Homiliáře Opatovického

podobný, jak jej uvádí Kosmas u Sv. Vojtěcha, snad jen větší důraz na manželství bychom čekali. Stavbou i slohem by bylo kázání jistě sv. Vojtěcha hodno.

6) V Homiliáři jsou ještě dvě kázání svatováclavská za sebou zapsaná již v Opatovicích, *Ecce fratres dilectissimi*, kratší, z doby asi 1140 (příznačné pro dobu „poklady vědění“ a vpadnutí zmínky o Sv. Vavřinci) a toto, *Fratres pius dominus noster*, o němž se domnívám, že jest asi dílem Kosmovým s počátku 12. věku. Má také jiný ráz než kázání domněle Vojtěchovo, ale jest opět za svou těžkou dobu oslavou našeho ochránce a významným článkem v tradici svatováclavské. Kázání prozrazuje jasně celonárodní úctu, podepřenou pamětí a vyhraněnou legendami, jak zřejmo zvláště jednou legendou znárodnělou. Autor neváhá pominout příběh a odkazuje na Utrpení světce. Podobně i Kronika Čechů odkazuje v případě jak sv. Václava, tak sv. Vojtěcha na legendu. Sv. Václav byl ostatně i ve světě znám, jak svědčí mimo jiné list Řehoře VII. (hrad sv. Václava). Kázání vychází z ofícia stejného jako dnes (Mat. 16, 24–27), vysvětluje je a přechází nejen na obraz světce, příkladný pro každého, ale i na vzor knížete této země. Svätý Václav jest zde kníže, jak prvý Kristián poukázal, avšak proti kázání *Videntes fratres* jeví se ovšem pod úhlem státu českého z počátku 12. věku jako „kníže a pán slávou, ctí a bohatstvím povznesený“. Nazírání na knížete jako otce chudých prozrazuje požadavek z počátku věku, který si vzal do programu zvláště Soběslav I. Názor kázání není odvozen z politické historie Spytihněva a Soběslava, z nichž prvého „nazývá kronikář otcem chudých a druhého otcem vlasti, naopak, popud vycházel z života náboženského a stal se součástí státního i obecného českého citění. Podobně totiž pohled, tak často vyjádřený v Homiliáři, na poměr tohoto světa k životu věčnému objevuje se v arenze listiny knížecí, určené klášteřu a příjemcem jistě vyhotovené, ale nepochybně názor a vůli vydavatele tlumočící. Soběslav v listině pro Vyšehrad 1130, plně bohemistů a počítající křesťanství od Bořivoje, tedy od Čecha, mluví o „zkaženosti“ světa, Václav Moravský v téže asi době vzpomíná v listině pro Hradiště olomoucké Přemyslovce Oty II., který obdaroval klášter „zanícen láskou k nebeské vlasti“. Vidíme, že kázání představovala tepnu živou a vlivnou, a podobně živě toto kázání reaguje na tradici svatováclavskou.

Ohrazuje se proti zmrtvění tradice v pouhém vzpomínání mučednické smrti poukazem na dobré činy Václavovy. Pro nás umřel, pro příklad; toto chápání jest vzdáleno desátému století vůbec, tím spíše sv. Václavovi, který toužil po mučednické smrti „jako ten, kdo seče seno za velikého vedra, žádá si vody“, i době Sv. Vojtěcha, ale obměňuje smysl svatosti a vytváří naučení pro potřebu doby Kosmovy. Kosmova jest jedním dechem v závěru pronesená výzva prosit oba patrony, když vlastně jest řeč o jednom. Je to úcta příznačná pro jeho kroniku, kde mluví v Libušině „proroctví“ o dvou zlatých olivách Více slávy a Voje útěcha. Kosmovo jest označení „této maličké zemi“, pochopitelné u světa znalého Kosmy, a vyvolané úzkostnou chvílí vnitřních zmatků a nebezpečím vnějším. Toto osudové doznání o naší zemi čte se v Kronice Čechů na třech místech. Kázání nevykazuje snad monumentality Vojtěchova kázání, nevyužívá života Václavova v subjektivním odkaze na legendu, citát s vysvětlením jest spojen knižně, ale kázání dobře oživilo látku pro svou dobu. Stylově jest také knižnější, s jednou rétorickou výzdobou (correctio, návodem zlých lidí vlastně ďábelským vnuknutím sveden), ale má stále sílu ducha tak nutnou v těžkých dobách.

V Praze na sv. Martina 1939